

نظم الفصیح

اثری ارزشمند در زبان پژوهی تازی

عبدالله غفرانی

اثر گرانسنگ امام ثعلب ابوالعباس احمد بن یحیی (۲۹۱ - ۲۰۰ هـ) موسوم به الفصیح سندی است استوار و ارزشمند در زمینه زبان پژوهی تازی، که فرهیختگانی همچون، ابوسهل هروی (م ۴۲۳ هـ)، ابوالعباس ترمذی و ابومحمد بغدادی^۱ را به شرح و توضیح و تنقید خود واداشته است.

ادیب متزلّع و شهره آفاق، عبدالحمید بن ابی الحدید مدائنی معتزلی، گزارشگر نهج البلاغه و سرایشگر قصاید سبعة علویات، کتاب الفصیح را به سبب اهمیت و نفاست ویژه ای که دارد، به رشته نظم (در بحر رجز) کشیده و اثری زیبا و درخوردن آفرین پروریده^۲ و نظر به اینکه دوست دانشمندم جناب آقای عبدالرحیم مبارک - وفقه الله تعالی - نظم الفصیح ابن ابی الحدید را به همت والای خویش آماده چاپ و انتشار نموده اند، به معرفی نسخه ارزشمند این اثر و فرایند نظم و عملکرد تحقیق آن می پردازیم.

۱. دست نویس نفیس نظم الفصیح محفوظ در کتابخانه اسکوریال (مادرید / اسپانیا) به شماره (۱۸۸) به خط نسخ روشن مشکول نصر بن محمد بن نصر الجعری البعلبکی در تاسع عشر

شهر جمادی الاخرة سنة تسع و سبعمائة (۱۹ / ج ۲ / ۷۰۹) که اساس کار محقق محترم نیز بر همین نسخه خطی می باشد.

۲. مستنسخ کتاب (نصر بن محمد جعری) که نسخه نگار فاضل و باسوادی بوده، در حواشی نسخه به ذکر برخی از فواید به وام کرد از شروح مختلف الفصیح پرداخته و در ترقیمة نسخه نیز معنون داشته که حواشی ای که با امضای «ق» دیده می شود، از کتاب التنبیه علی ما فی الفصیح من الغلط به ثبت رسیده است.^۳

۳. پور ابوالحدید، در آغازینه چنین سروده:
بقول راجی ربّه الحمید
عبدالحمید بن ابی الحدید
(چند بیت برداشته شد)

و بعد فالعلم إذا لم ینضبط
بالحفظ لم ینفع و من قاری غلط
و أسهل المحفوظ نظم الشعر
لأنّه أحضر عند الذکر
وقد نظمت لغة الفصیح
لثعلب فی رجز مشروح
خالا من الحشو شدید الإیجاز
یکاد أن یلحق حد الإعجاز
و لم أعادر منه حرفاً واحداً
إلا إذا کان غریباً زائداً
ففی زیادات الفصیح کثرة
یعرف ذاک منه اهل الخبرة
لا ابتغی فیه سوی الثواب
و نفع من یرغب فی الاداب

۴. و دیگر باره، به سرانجام گوید:

قد انتهى نظم الفصیح رجزاً

فإن تأملت وجدت معجزاً
 لأنه خال من الحشو عدلاً
 لفظاً بعيداً لا اضطراراً ورداً
 والحجم في المقدم مثل حجمه
 فأعجب لشيء نثره كنظمه
 لم يرد النظم عليه سطرأ
 وقد حوى علم الكتاب طراً
 حرره عبد الحميد ناظماً
 في ليلة ويومها ملازماً
 منذ غروب الشمس حتى غربت
 ثانية في غدها ووجبت
 بقوة الله العظيم الشأن
 لاقوة الإنسان ذي الجثمان
 عام ثلاث ثم أربعيناً
 من بعد ستمائة سنيناً
 (ادامه دارد)

پس نظم الفصیح که سرایشگش در برهه‌ای از زمان، شب و

روز بدان پرداخته، به سال ششصد و چهل و سه هجری پایان پذیرفته.

۵. پژوهنده گرامی، پس از ضبط دقیق نص شعری و تصحیح اشتباهات، در یاصفحات، به شرح نکات مبهم و لغات غریب براساس گزاره‌های گونه‌گون الفصیح و دیگر منابع واژگان تازی دست یازید. و در پیشگفتار خود نیز به شناخت کوتاهی از حیات ثعلب و ابن ابی الحدید و ارزیابی الفصیح و نظم الفصیح بسنده کرده است، والسلام. □

پی‌نوشت:

۱. به ترتیب، نویسندگان: التلویح فی شرح الفصیح غریب الفصیح و ذیل الفصیح می‌باشند.
۲. ادبای دیگری نیز الفصیح را در قالب نظم درآورده‌اند، از جمله: ابوالحکم مالک بن عبدالرحمان انصاری (موسوم به: مؤطاة الفصیح که محمد بن الطیب الفاسی آن را به نام موطئة الفصیح شرح کرده) قاضی شهاب‌الدین محمد بن احمد (م ۶۹۳ هـ) به نام: نظم الفصیح و ابن جابر اعمی (م ۷۸۰ هـ) در بکهار و ششصد و هشتاد بیت، به نام: حلیة الفصیح.
۳. این کتاب، تراویده قلم ابوالقاسم علی بن حمزه بصری و نسخه ارزشمندی از آن در کتابخانه اسکوریال موجود است.

تازه‌های مجلات
 درباره متون

* در مجله معارف دوره هفدهم شماره ۳ علاوه بر مقالات دیگر

مطالب ذیل در ارتباط با متون کهن به چاپ رسیده است:

۱- منظومه منطق و فلسفه از امام فخر رازی به قلم دکتر نصرالله پور جوادی: این مقاله معرفی رساله‌ای به نظم اثر فخر رازی به نام «کتاب منظوم بالفارسیه فی المنطق و الطبیعی و الالهی و مدح السلطان من مقالة الامام افضل المتأخرین... ابو عبدالله محمد بن عمر بن حسین الرازی» که در حدود شش قرن و نیم پیش از منظومه حاج ملا هادی در منطق و طبیعیات و الهیات سروده شده است. نویسنده نخست این دو منظومه را که یکی به عربی و دیگری به فارسی است با هم مقایسه می‌کند و سپس درباره آخرین فصل منظومه رازی، که مدحی است برای یکی از شاهان آن زمان، به تفصیل سخن می‌گوید و در پایان بر اهمیت آن از جهت تاریخی تأکید می‌کند.

۲- «در باب مذکر احباب» نوشته عارف نوشاهی: این مقاله درباره چاپ کتابی به همین نام، تألیف سید حسن خواجه قیب الاشراف بخاری به تصحیح نجیب مایل هروی است که تذکره پارسی و ترکی گویان

قرن دهم ماوراءالنهر است. مایل هروی این کتاب را بر اساس نسخه موزه بریتانیا (مورخ ۹۸۷) و دو نسخه دیگر (کراچی و برلین) تصحیح کرده است. نویسنده که در کتابخانه خود نسخه خطی‌ای مطابق با نسخه برلین دارد، یک دور کامل نسخه خود را با چاپ مصحح مقابله و اختلافات چشمگیر دو نسخه را همراه با اضافات نسخه خود در این مقاله آورده است.

۳- مقاله «غزالی و مآخذ صوفیانه او» تألیف دکتر نصرالله پور جوادی تحقیق درباره مآخذ صوفیانه ابو حامد غزالی برای تألیف دو کتاب مهم «احیاء علوم دین» و «کیمیای سعادت» است. نویسنده مقاله، پس از اشاره به این معنی که بررسی محققانی که تاکنون به این موضوع پرداخته‌اند کم و بیش مجمل بوده است، نشان می‌دهد که «تهذیب الاسرار» ابوسعید خرگوشی که هنوز به صورت خطی است و چاپ نشده است، یکی از مهمترین مآخذی است که غزالی از آن در «احیاء علوم الدین» و «کیمیای سعادت» استفاده کرده و حتی بخشهایی از آن را عیناً در کتاب «احیاء علوم الدین» خود آورده است.